

Чи обґрунтований тоді висновок, що еволюція стосується не тільки форми, в яку наділяються правові явища, але і їх якісного й кількісного удосконалювання? Іншими словами, використання процесуального методу, видимо, веде до визнання, що правові системи традиційних суспільств настільки ж складні, як і в сучасних суспільств.

Література

1. Рулан Н. Юридическая антропология : пер. с фр. / Н. Рулан. – М., 1999.
2. Ковлер А.И. Антропология права : учебник для вузов / А.И. Ковлер. – М., 2002.
3. Пандекти (чи дигести) – витяги з творів юристів у Стародавньому Римі, одна з чотирьох частин кодифікації права, здійсненої в VI ст. при імператорі Юстиніані.
4. Пучков О.А. Антропологическое постижение права / О.А. Пучков. – Екатеринбург, 1999.
5. Карбонье Ж. Юридическая социология / Ж. Карбонье ; пер. с фр. и вступ., ст. В.А. Туманова. – М., 1986.

Анотація

Завальнюк В.В. Еволюція права у поглядах фундаторів юридичної антропології. – Стаття.

Розглянута проблема еволюції права у поглядах фундаторів юридичної антропології як одна з найважливіших, від її вирішення залежить визначення функцій і змісту права, його місця у соціумі.

Ключові слова: антропология права, парадигма, еволюція права, еволюціонізм.

Summary

Zavalnuk V.V. Evolution of the law in founders of juridical anthropology views. – Article.

Evolution of the law in founders of juridical anthropology views as the main characteristics of law notion, its essence and societal functions is analyzed in this issue.

Key words: anthropology of law, paradigm, evolution of law, evolutionism

УДК 343.10.1

Л.І. Фесенко

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУДОВИХ ОРГАНІВ

Необхідність утворення судів спеціалізованої юрисдикції обумовлюється такими чинниками, як розвинутість інститутів громадянського суспільства, ускладнення та диференціація функцій держави, розвиток законодавства і його предметної розгалуженості та потреба в забезпеченні судового захисту прав людини і громадянина у різних правових сферах. Системний розвиток спеціалізованих судів значною мірою обумовлений високим рівнем правової культури більшості населення цих країн, усталеними політичними і правовими

традиціями, виробленою звичкою звернення до суду з урахуванням предметної (суб'єктної) компетенції окремих ланок судової системи. Виходячи з наведеного, вбачається необхідність дослідження питання про визначення спеціалізованої (спеціальної) компетенції судів у країнах-представниках різних правових систем – загального та континентального права.

У колісці англосаксонської правової сім'ї – Великій Британії – традиційним вважається поділ судів на нижчі (мирові, магістратські, суди графств, військові суди) та вищі (Верховний Суд Англії і Уельсу, Палата Лордів). Крім того, діє самостійна система вищих судів Шотландії та Північної Ірландії [1, с. 35]. Як відомо, у Великій Британії не існує верховного суду як самостійного органу, а тому Верховний Суд Англії і Уельсу складають три самостійні судові утворення загальної юрисдикції – Апеляційний суд, Високий суд та Суд корони. Суттєво, що на правах складових частин Високого суду самостійно діють Суд Адміралтейства з розгляду спорів щодо порушень правил морських перевезень, аварій кораблів і відшкодування пов'язаних із цим збитків; Комерційний суд, якому підсудні спори, пов'язані з веденням торгівлі; Патентний суд, що розглядає клопотання і скарги з питань патентів, дизайну та торгових марок [2, с. 12].

Поряд із вказаними судами загальної юрисдикції у Великій Британії діють спеціалізовані суди різної компетенції. Деякі з них мають назву трибуналів, що, як правило, підкреслює їх відмінність у порівнянні із загальними судами. Зокрема, з 1964 року діють промислові трибунали, в організації яких вирізняється те, що в них судові засідання відбуваються колегіально під головуванням фахового юриста та у складі представників підприємців і робітників, розглядаючи спори між працівниками і роботодавцями. Рішення промислових трибуналів підлягають оскарженню до Апеляційного трибуналу з трудових спорів, що розглядає і скарги на постанови адміністративних органів щодо реєстрації профспілок та з інших питань трудових правовідносин [3, с. 24]. Серйозний вплив на формування ринкових засад господарювання має ще одна судова установа спеціальної компетенції – Суд із розгляду скарг на обмеження свободи підприємництва. Його основне завдання – недопущення монополізації виробництва і торгівлі, а також штучного утримання високого рівня цін. Крім того, цей суд розглядає і скарги на порушення правил торгівлі та вирішує питання про звільнення від оподаткування певних видів товарів, виходячи з розуміння суспільного інтересу.

У Шотландії, крім загальних, діють спеціальні суди, юрисдикція яких поширюється тільки на той регіон, де вони розташовані, а також функціонують спеціальні суди і трибунали, що входять до загальнобританської судової системи. До таких трибуналів належать військові суди та суди з розгляду трудових конфліктів. Необхідно зауважити, що власне шотландськими судами спеціальної компетенції, тобто територіальна юрисдикція яких поширена тільки в шотландських графствах, є церковні суди, шотландський земельний суд, дисциплінарний суд соліситорів Шотландії, транспортні й ліцензійні трибунали та трибунали у спорах про стягнення орендної плати. Крім того, у Шотландії, як і в Англії, діють адміністративні трибунали, які склада-

ються з осіб або представників органів, що здійснюють судові або квазісудові функції. Зауважимо, що не завжди суддями у цих трибуналах є фахівці-юристи [2, с. 12].

Дослідження судової системи Великої Британії з точки зору її компетенційних ознак було б неповним без урахування діяльності у цій країні військових судів Збройних Сил. Ці суди мають визначену законодавством складну юрисдикцію: 1) це звичайна юрисдикція стосовно осіб, які проходять військову службу в збройних силах, незалежно від часу і місця проходження ними такої служби; 2) це надзвичайна юрисдикція щодо цивільних осіб при оголошенні військового стану [4, с. 23]. Система військових судів Великої Британії включає в себе військові суди сухопутних і повітряних сил, які створюються для здійснення судочинства уповноваженим на це командиром або військовим начальником; військово-польовий суд (прикладом діяльності такого суду може бути військово-польовий суд під час конфлікту на Фолклендських (Мальвінських) островах у 1982 р.) та військово-морський суд (діє у складі 5-9 осіб-офіцерів), що призначається Адміралтейством. Військові суди сухопутних і повітряних сил поділяються на три рівні: загальні, окружні та польові, що відрізняються кількістю офіцерів-суддів. Склад суду для вирішення конкретної справи визначається залежно від військового звання підсудного.

Організація правосуддя у Федеративній Республіці Німеччині (ФРН) як представника континентальної правової системи характеризується двома основними факторами: федеративним устроєм країни та існуванням окремих юрисдикцій, у системі яких, як правило, діють три судові інстанції [5, с. 73; 6, с. 77]. Федеративний адміністративно-територіальний устрій обумовлює необхідність чіткого відмежування федерації з її парламентом, урядом і судами від федеральних земель, що мають власні органи державної влади (парламенти, уряди, суди). Унікальність німецької судової системи полягає в тому, що вона функціонує за територіально-галузевим принципом і становлять автономні, з внутрішніми ієрархічними рівнями судової піраміди, які мають широку галузеву спеціалізацію [7, с. 47]. Звертаємо увагу, що, на відміну від конституцій інших країн та внаслідок федеративного устрою країни, а також складної структури судових органів, концептуальні засади судоустрою сприймаються складно, проте створюють можливість для чіткого уявлення судової системи [8, с. 82].

Конституція ФРН поділяє суди на федеральні й земельні, а очолює судову систему загальних судів Федеральна судова палата [9, с. 28]. Як уже зазначалося, з точки зору спеціалізації заслуговує на увагу та обставина, що в Німеччині поряд зі звичайною сферою підсудності (за інстанціями – дільничний суд, земельний суд, верховний суд землі, Федеральна судова палата) існують ще чотири (крім конституційної) [10, с. 145].

Особливе місце серед усіх судових юрисдикцій посідає сфера адміністративної підсудності, ланками якої визначено адміністративний суд, вищий адміністративний суд і Федеральний адміністративний суд. Суди адміністративної юстиції мають компетенцію щодо розгляду скарг фізичних і юридичних осіб на дії та акти органів державного управління, а також спорів між органами місцевого

самоврядування. Адміністративні суди розглядають переважно більшість справ як суди першої інстанції. Вищі адміністративні суди створені по одному у всіх землях ФРН, справи в яких розглядаються колегіально у складі трьох фахових суддів і двох «почесних суддів», а в деяких землях – у складі лише трьох фахових суддів. Федеральний адміністративний суд діє як суд касаційної інстанції у складі п'яти фахових судів, переглядаючи рішення нижчих адміністративних судів. У такому ж складі сенати цього суду розглядають по першій інстанції і справи, віднесені до виключної компетенції цього суду [11, с. 7 – 14; 12, с. 14].

Друга сфера підсудності пов'язана з питаннями оподаткування і представлена фінансовими, земельними фінансовими судами та Федеральним фінансовим судом. Німецька система фінансових судів створена для розгляду спорів, предметом яких є сплата податків та митних зборів. Федеральний фінансовий суд є судом касаційної інстанції для рішень фінансових судів виключно з питань права і тільки за умови, коли існує спір про суми, що перевищують 10000 євро. Фінансові суди по першій інстанції розглядають справи колегіально у складі трьох фахових суддів і двох «почесних суддів» [10, с. 145; 13, с. 63].

Наступна сфера підсудності – застосування трудового законодавства. Для вирішення такої категорії справ у ФРН створено вертикаль трудових, земельних трудових судів і Федеральний трудовий суд, які розглядають спори між наймодавцями й робітниками з питань оплати праці, надання відпусток, звільнення з роботи, а також конфлікти між профспілками й об'єднаннями підприємців. Федеральний трудовий суд діє у складі 5 сенатів, колегіально розглядаючи касаційні скарги у складі трьох фахових і двох «почесних суддів». У кожній із земель є один суд землі з трудових справ, а в Північному Рейні-Вестфалії, зважаючи на насиченість цієї федеральної землі промисловими підприємствами, їх створено два. У трудових судах утворюються колегії у складі одного фахового судді і двох «почесних суддів», які представляють інтереси працівників та роботодавців. Земельні трудові суди мають повноваження апеляційної інстанції, що переглядає рішення трудових судів, які вирішують усі трудові конфлікти.

Ще одна вертикаль підсудності представлена судами із соціальних питань, що створені для розгляду спорів, пов'язаних із соціальним страхуванням, виплатою допомоги безробітним, наданням безкоштовної або пільгової медичної допомоги тощо. Ця система судів очолюється відповідним Федеральним судом, що розглядає справи колегіально у складі трьох фахових і двох «почесних суддів». У кожній землі ФРН діє суд із соціальних питань, що колегіально вирішує по першій інстанції всі спори, віднесені до їх компетенції, у складі одного фахового і двох «почесних суддів». У сферу підсудності із соціальних питань як ланки входять соціальний суд, земельний соціальний суд і Федеральний соціальний суд. У контексті дослідження необхідно звернути увагу, що зазначені системи спеціалізованих судів є самостійними і незалежними одна від однієї. Разом із тим, відповідно до статті 95 Конституції ФРН, з метою забезпечення єдності судової практики у разі виникнення суперечностей у застосуванні матеріальних норм права скликається Єдиний сенат вищих федеральних судів, рішення якого з питань правозастосування є обов'язковими для всіх спеціалізованих судів усіх юрисдикцій.

Поряд із дослідженими сферами підсудності судова система ФРН має деякі інші спеціальні суди, до яких належать Федеральний патентний суд, Федеральний дисциплінарний суд та військові суди, що створюються за умови оголошення воєнного стану, а також дисциплінарні військові суди. Властивою для німецької судової системи є ще одна спеціальна сфера підсудності – Федеральний суд у справах суддівської служби, який діє у складі Федеральної судової палати як окрема судова палата і має повноваження вирішувати питання дисциплінарного характеру і справ, що стосуються службового права (порушення незалежності суддів, особливості їхньої служби тощо) [14].

До німецької системи загальних судів на правах самостійних судових підрозділів включені суди у справах неповнолітніх, які вирішують справи про правопорушення, вчинені неповнолітніми у віці від 14 до 18 років, а також молоддю до 21 року, якщо суд вважатиме, що їхня поведінка має «підлітковий характер». Крім того, у цих судах розглядаються справи про порушення дорослими інтересів неповнолітніх або справи, в яких потрібно допитати неповнолітніх як свідків. До таких же судових установ у судах землі належать палати у справах неповнолітніх, а в дільничних судах – суди шеффенів у справах неповнолітніх.

Таким чином, модель судової системи ФРН свідчить про домінування принципу галузевої спеціалізації, що обумовлює виключну роль кожного з федеральних судів відповідної юрисдикції у здійсненні правозастосовної діяльності в рамках окремої спеціалізації. Німецька система судів будується як у вертикальному (суди земель і федеральні суди), так і в горизонтальному (суди різних юрисдикцій) напрямках. Проте в сучасній німецькій правничій науці дедалі частіше виникають дискусії з приводу доцільності функціонування спеціальних судових вертикалей, пояснюючи це надмірною кількістю судів і суддів [15, с. 102; 16, р. 22; 17, с. 22].

Сучасна судова система Франції складається із загальних, спеціальних і спеціалізованих судів. До системи загальних судів відносять Касаційний суд, апеляційні суди і суди, які розглядають різні категорії справ по першій інстанції [18, с. 245; 19]. Характеризуючи систему правосуддя Франції, зазначимо, що переважна більшість правників указують на створення в цій країні сильної централізованої судової влади і зразкової ієрархії судово-юрисдикційних органів [20, с. 38]. Зокрема, це пояснюється тим, що вона базується на одному з найважливіших принципів організації державної влади – принципі розподілу судових та адміністративних функцій [21, с. 18].

Відповідно до статті 5 Конституції 1791 р., у судовій системі Франції створено адміністративну юстицію, яку відокремлено від справ загальної юрисдикції, а перегляд рішень у касаційному порядку покладено на Державну раду. Така модель судоустрою є традиційною для Франції, оскільки ще законом від 16-24 серпня 1790 р. судам заборонялося розглядати справи адміністративної юстиції і, таким чином, впливати на державну адміністрацію [5, с. 277]. Остаточне юридичне закріплення судових повноважень Державної ради відбулося із прийняттям закону від 24 травня 1872 р. Це призвело до встановлення пріоритетності виконавчої влади над законодавчою, а також обрання

курсу на створення власного правосуддя в системі адміністративної юстиції. У зв'язку з цим адміністративні справи почали «коректно» вилучатися з-під процесуального контролю Касаційного суду.

Загалом Державна рада Франції – це особлива спеціалізована інституція, яка фактично є незалежною від системи загальних судів, до компетенції якої належить розгляд скарг на дії й акти органів державного управління щодо прав та інтересів приватних осіб [13, с. 72]. А.Й. Осетинський та М.І. Хавронюк називають Державну раду «квазісудовим» органом, оскільки, крім інших функцій, вона здійснює і правосуддя [11, с. 7 – 14; 12, с. 14]. У складі Державної ради діють п'ять секцій, чотири з яких мають юрисдикційні повноваження з контролю у сфері управління, одна – з розгляду спорів і конфліктів, а також дві постійно діючі комісії – Звітно-дослідницька і Спеціальна комісія з перегляду пенсій. 30 серпня 1953 р. була проведена реформа адміністративної юстиції, відповідно до якої створювалася система адміністративних трибуналів на чолі з Державною радою, яка розглядала адміністративні справи по першій інстанції, в апеляційному і касаційному порядках, що на сьогодні визначається однією з основних її судових функцій [22, с. 152]. Французький законодавець, з урахуванням запровадження відповідних новел, продовжив консолідацію основ правового статусу Державної ради в контексті сучасних вимог державного життя Франції [23, с. 363].

Для французької судової системи властивим є функціонування паралельних судових юрисдикцій, що обумовлює вірогідність виникнення між ними конфліктів юрисдикцій, вирішення яких покладається на Трибунал з конфліктів, створений 4 листопада 1848 р. [11, с. 10]. Його заснування є наслідком реалізації конституційного принципу розподілу влади, що полягає в автономії судової системи й функціонуванні адміністративної юстиції окремо від загальних судів. Проте такий розподіл на практиці є досить умовним, оскільки одна й та сама справа може належати до компетенції як загальної, так і спеціалізованої юрисдикції [24, с. 93]. Трибунал з конфліктів має посередницьку роль у французькій судовій системі, оскільки його організація відповідає принципам паритетного представництва магістратів від Касаційного суду і Державної ради.

Виокремлюючи компетенційні ознаки спеціалізації судових органів Франції, потрібно звернути увагу на діяльність ряду прирівняних до судових установ, що мають компетенцію щодо розгляду певних категорій справ: торгівельні трибунали, ради прюдомів, комісії із соціального страхування, паритетні трибунали із земельної оренди, трибунали з морської торгівлі. Зокрема, торгівельні трибунали розглядають спори, що виникають між учасниками торгівельних угод, між членами товариств, спори по зобов'язаннях підприємців і банкірів, справи, пов'язані з ліквідацією підприємств. Ради прюдомів вирішують конфлікти, пов'язані з укладенням, виконанням і розірванням індивідуальних трудових договорів. Вони складаються з радників-представників підприємців та робітників і розглядають справи в колегіях із двох або чотирьох представників кожної із сторін під головуванням судді трибуналу малого процесу [26, с. 216].

Правова система Італії належить до романо-германської системи права, саме вона вважається її батьківщиною, оскільки доктрина цієї правової сім'ї виникла в результаті еволюції римського права. Особливістю судоустрою Італії є те, що юрисдикційною функцією одночасно наділені різні судові органи: суди звичайної юрисдикції та спеціальні суди [5, с. 140]. Судова діяльність у сфері загального права здійснюється магістрами (суддями) судового корпусу, регулюється встановленими і регламентованими правовими нормами щодо судоустрою у цивільних і кримінальних справах, за винятком справ, віднесених до компетенції спеціальних судів (наприклад, військових трибуналів). Система судових органів Італії організована таким чином, що окремі ланки судоустрою відповідає окрема інстанція, до юрисдикції якої віднесено лише один із трьох рівнів вирішення справи: розгляд справ по суті, апеляція, касація [19, 6–7; 8, с. 84].

Вищою судовою інстанцією в Італії є Вищий касаційний суд (інша назва – Касаційний суд), який у складі чотирьох палат переглядає справи в касаційному порядку, тобто є останньою інстанцією щодо розгляду скарг з питань права на рішення судів звичайної юрисдикції. Згідно із законом «Про судоустрій» 1941 р. Вищий касаційний суд забезпечує точне дотримання та однакове тлумачення закону, єдність національного об'єктивного права [26, с. 284]. Розглядаючи скарги в межах компетенції або справи про неоднакове застосування палатами суду однієї й тієї самої норми права, Касаційний суд діє у складі об'єднаної палати [11, с. 7–14]. У сфері здійснення тлумачення закону він створює так звані юриспруденціальні напрями – тенденції з вирішення судами однотипних категорій справ, які закріплюються у «максимаріях» [27, с. 92], на підставі яких і вирішують більшість справ італійські суди. У теорії права такі рішення заведено називати «прецедентами тлумачення» [28, с. 58].

Важливе значення під час дослідження судової системи Італії, зокрема її становлення і розвитку, мають спеціальні судові органи. Систему таких судів складають: 1) судові органи адміністративної юстиції, до компетенції яких входить вирішення спорів між державною адміністрацією і приватними особами (складається з регіональних адміністративних судів на чолі з Державною радою); 2) орган із питань публічної звітності (здійснюється Рахунковою палатою); 3) військові трибунали, компетентні розглядати виключно справи про військові злочини, вчинені особами, які входять до складу військових формувань; 4) органи з податкових справ, органами якої є провінційні та обласні комісії з податків [5, с. 284].

Крім того, наявність відокремлених спеціалізованих адміністративних судів, які поряд із судами звичайної юрисдикції складають систему органів правосуддя в Італії, обумовлює створення (так само як у Франції) спеціального органу адміністративної юстиції – Державної ради (Consiglio di Stato). До повноважень Державної ради належить контроль з приводу законності актів уряду і міністерств, розгляд скарг на рішення обласних адміністративних трибуналів, які є органами адміністративної юстиції першої інстанції, розгляд скарг на постанови та дії представників виконавчої влади. З цього приводу необхідно

звернути увагу на позицію В.В. Сердюка, який не відносить за правовим статусом Державну раду до судових органів, пояснюючи це особливостями в її кількісному формуванні та здійсненні поряд із судовими іншими функціями, пов'язаних із державним управлінням [6, с. 77]. Зауважимо, що існування органу з такими адміністративно-судовими функціями підтверджує погляди про недопустимість його включення до системи судів звичайної юрисдикції та спростовує ідеї прихильників надто широкої автономії спеціалізованих складових судової системи. У сучасних правових системах функція касаційного перегляду, як правило, конституційно закріплюється на рівні вищої судової установи, яка очолює відповідну систему спеціалізованих або загальних (звичайних) судів.

Польща – країна-представник романо-германської правової сім'ї, – яка завдяки виваженим і чітко спланованим реформаційним крокам за короткий період часу перетворилася на повноправного члена Європейського співтовариства, становить цінний приклад побудови системи судів з наявністю спеціалізованих судових органів [26, с. 615]. Відповідно до статті 10 Конституції Польщі, судова влада має дуалістичну структуру, що пояснюється існуванням у ній двох видів державних органів: судів (організація судочинства в яких передбачає щонайменше двохінстанційну структуру) та трибуналів: «Суди і Трибунали є владою, окремою та незалежною від іншої влади» [29, с. 146]. Аналіз організації судової системи Польщі дає підстави стверджувати про наявність трьох судових інстанцій [30, с. 123].

Суди і трибунали здійснюють судову владу, ухвалюючи рішення від імені Республіки Польща. Тобто в рамках конституційного регулювання здійснення судової влади виключає можливість її делегування іншим суб'єктам. Натомість державна монополія судової влади не виключає, а обмежує діяльність інших недержавних органів, утворених з метою вирішення спорів про право, оскільки законодавство такої можливості не виключає [29, с. 147]. Однак недержавні суди не здійснюють судочинства від імені республіки і, крім того, легальність провадження у таких судових органах підлягає контролю державною судовою владою [31, с. 6].

Конституція Республіки Польща в питаннях судової влади передбачає відносну чіткість викладення відповідних норм і докладно фіксує не тільки судовий устрій країни, а й компетенцію вищих судових органів [8, с. 83]. Зокрема, у статті 175 вказується, що правосуддя здійснюється Верховним судом, загальними та адміністративними судами, а також судами військової юрисдикції [32, с. 440-442, 396-398, 718]. Правосуддя в судах здійснюється відповідно до положень кодексів цивільних, кримінальних і адміністративних процедур, саме тому діяльність деяких судових установ, включаючи апеляційні і касаційні суди, має певні процедурні відмінності.

Адміністративна юстиція була відроджена у Польщі 1 вересня 1980 р., коли почали самостійно діяти Вищий адміністративний суд та воеводські адміністративні суди (Закон від 31 січня 1980 р.) [33, с. 213]. Повноваження Вищого адміністративного суду включають у себе винесення судових рішень про відповідність до законів постанов органів територіального самовряду-

вання і нормативних актів місцевих органів урядової адміністрації, розгляд справ в апеляційному і касаційному порядку, а також прийняття рішень щодо тлумачення правових положень. В адміністративній юрисдикції фіксується принцип інстанційності судочинства та гарантується не менше двох інстанцій для розгляду справ, що передбачено Законом «Про судоустрій адміністративних судів», який набрав чинності 1 січня 2004 р. [34, с. 1269]. З наведеного випливає, що система адміністративних судових органів у Польщі функціонує за принципом розумного і виваженого використання спеціалізації судочинства в рамках загальної юрисдикції.

Крім того, окремими органами у механізмі судової влади є Всепольська рада юстиції (Закон «Про Всепольську раду юстиції»), основним завданням якої визначається захист самостійності судів і незалежності суддів, а також Конституційний і Державний трибунали. Перший є органом конституційної юрисдикції, а другий – створено для притягнення до конституційної відповідальності вищих посадових осіб країни за порушення Конституції чи інших законів у зв'язку із займаною посадою або у сфері виконання покладених на особу службових обов'язків [35, с. 1082; 36, с. 643].

Цей досвід має велике значення для України. Розвиток судової спеціалізації в нашій країні став одним з найважливіших завдань судової реформи. В ході її проведення було створено підсистеми господарських і адміністративних судів. З урахуванням європейського досвіду ці процеси триватимуть.

Література

1. Апарова Т.В. Суды и процесс Великобритании: Англия, Уэльс, Шотландия / Т.В. Апарова // Институт международного права и экономики. – М. : Триада ЛТД, 1996. – С. 35. – 157 с.
2. Ковалев В.А. Органы расследования и судебная система Великобритании : учеб. пособие / В.А. Ковалев. – М. : Юрид. лит., 1985. – С. 12. – 148 с.
3. Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид. – М. : Юрид. лит., 1988. – С. 24. – 67 с.
4. Бельсон Я.М. Суд и прокуратура в современном буржуазном государстве / Я.М. Бельсон. – М. : Юрид. лит., 1969. – С. 23. – 176 с.
5. Судебные системы европейских стран : справочник / перевод с фр. Д.И. Васильева и с англ. О.Ю. Кобякова. – М. : Междунар. отношения, 2002. – 336 с. – С. 73.
6. Сердюк В. Касаційна функція судочинства як загальносоціальний феномен / В. Сердюк // Право України. – 2008. – № 1. – С. 77.
7. Шишкін В.І. Організаційна структура судової системи Німеччини / В.І. Шишкін // Право України. – 1996. – № 1. – С. 47.
8. Назаров І. Конституційні засади побудови судових систем країн Європейського Союзу / І. Назаров // Юрид. Україна. – 2008. – № 2. – С. 82.
9. Государственное право Германии : сокр. пер. с нем. 7-томного издания / Б. Топорнин и др. – РАН, Инт-т государства и права. – М., 1994. – С. 28. – 311 с.
10. Государственное и административное устройство Германии. – Мюнхен : Изд-во Баварской школы управления. – 2003. – С.145. – 256 с.
11. Осетинський А. Сучасні аспекти інституційного забезпечення касаційного перегляду судових рішень та єдності правозастосування у національних судових системах країн ЄС / А. Осетинський // Право України. – 2007. – № 5. – С. 7–14
12. Хавронюк М. Судоустрій і статус суддів: європейські стандарти / М. Хавронюк // Юрид. практика. Судовий випуск. – 2007. – № 8 (16). – С. 14.
13. Сердюк В.В. Юрисдикція судів за спеціалізацією : монографія / В.В. Сердюк. – К. : Прецедент, 2005. – С. 63. – 192 с.

14. Судебные системы западных государств / отв. ред. В.А. Туманов. – М. : Наука, 1991. – 240 с. – (Сер.: Юридические науки).
15. Цахло М. Судова система ФРН / М. Цахло // Юрид. журнал. – 2004. – № 9 (27). – С. 102.
16. Zweigert W.T. The Legal System of the Federal Republic of Germany / W.T. Zweigert // Hastings Law Journal. – 1999. – Vol. 11. – P. 22.
17. Хайде В. Правосудие Германии : пер. с нем. В. Хайде. – М., 2005. – 233 с. – С. 22.
18. Молодован В.В. Судуострій: Україна, Велика Британія, Російська Федерація, США, ФРН, Франція. Судові органи ООН : навч. посіб. / В.В. Молодован. – К. : Кондор, 2003. – 256 с. – С. 245.
19. Шишкін В.І. Судові системи країн світу : навч. посіб. : у 3-х кн. / В.І. Шишкін. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – Кн. 2. – 336 с.
20. Фоков А.П. Правосудие во Франции: организация судебного контроля на современном этапе / А.П. Фоков // Право и политика. – 2001. – № 7. – С. 38.
21. Шишкін В. Система судів загальної юрисдикції у Франції / В. Шишкін // Право України. – 1996. – № 6. – С. 18.
22. Французская республика. Конституция и законодательные акты : пер. с фр. : сост. В.В. Макланов. – М. : Прогресс, 1997. – С. 152. – 478 с.
23. Брэбан Г. Французское административное право : пер. с фр. / под ред. и со вступ. ст. С.В. Боботова. – М. : Прогресс, 1988. – 488 с. – С. 363.
24. Боботов С.В. Правосудие во Франции / С.В. Боботов. – М. : Ин-т гос. и права РАН, 1994. – 198 с. – С. 93.
25. Правовые системы стран мира : справочник / ред. Ф.М. Решетников. – М. : Юрид. лит., 1993. – 255 с. – С. 216.
26. Правовые системы стран мира : энцикл. справ. / отв. ред. д-р юрид. наук, проф. А.Я. Сухарев. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : НОРМА, 2003. – 976 с. – С. 284.
27. Хорошковська Д.Ю., Радиш Д.Ю. Роль судової практики в системі джерел права України / Д.Ю. Хорошковська, Д.Ю. Радиш // Наук. зап. Т. 26. Юридичні науки, 2004. – С. 92.
28. Судебная практика в советской правовой системе / Под ред. С.Н. Братуся. – М. : Юрид. лит., 1975. – С. 58. – 328 с.
29. Прилуцький С. Судова система Республіки Польща / С. Прилуцький // Право України. – 2004. – № 9. – С. 146.
30. Назаров І. Значення принципу інстанційності для організації судової системи України та європейських країн / І. Назаров // Юрид. Україна. – 2009. – № 5. – С. 123.
31. Wasilewski Andrzej. Wladza sadownicza w Konstytucji Rzeczpospolitej Polskiej // Panstwo i Prawo. – rok LIII. – Lipiec, 1998. – S. 6.
32. Конституции государств Европейского Союза / Ин-т законодательства и сравнит. правоведения при Правительстве РФ; [редкол.: Л.А. Окуньков (рук.) и др. ; вступ. ст. Л.А. Окунькова ; авт. введ. ст.: В.В. Невинский и др.]. – М. : ИНФРА-М-НОРМА, 1997. – 804 с. – (XII). – С. 440-442, 396-398, 718.
33. Адміністративна юстиція: європейський досвід і пропозиція для України / Автори-упоряд. І.Б. Колушко, Р.О. Куйбіда. – К., 2003. – С. 213.
34. Ustawa z dnia 25 lipsa 2002 r. Prawo o ustroju sadyw administracyjnych // Dziennik Ustaw Rzeczpospolitej Polskiej. – 2002. – № 153. – Poz. 1269.
35. Ustawa z dnia 27 lipsa 2001 r. o Krajowej Radzie Sadownictwa // Dziennik Ustaw Rzeczpospolitej Polskiej. – 2001. – № 100. – Poz. 1082.
36. Ustawa z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym // Dziennik Ustaw Rzeczpospolitej Polskiej. – 1997. – № 102. – Poz. 643.

*Анотація***Фесенко Л.И. Европейский опыт функционирования специализированных судебных органов. – Статья.**

В статье исследуется европейский опыт функционирования специализированных судебных органов в странах-представителях разных правовых систем – общего и континентального права. Анализируется опыт внедрения специализированных судов в таких странах, как Великобритания, Германия, Франция, Италия, Польша, на основе чего делается вывод, что опыт зарубежных стран имеет большое значение для последующего проведения судебной реформы в Украине.

Ключевые слова: суд, судебная система, специализация, европейский опыт, судебная реформа.

*Summary***Fesenko. L.I. European Experience of Functioning of Specialized Courts. – Article.**

In the article it is researched European experience of specialized courts in countries – representatives of different legal systems – of common and continental Law. It is analyzed experience of implementation of specialized courts in such countries like Great Britain, Germany, France, Italy, Poland, on what basis it is made a conclusion that experience of foreign countries has a great meaning for the next court reforms in Ukraine.

Key words: Court, Court System, Specialization, European Experience, Court Reform.

УДК 343.2/7(470).17/18»

О.В. Богатова, Ю.С. Анциферова

**ВЛИЯНИЕ ИСТОРИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ
НА РАЗВИТИЕ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ НАУКИ И ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
(НА ПРИМЕРЕ РОССИИ XVIII—XIX ВВ.)**

Уголовное право в России стало изучаться с научной точки зрения только в XVIII в., когда общество и государство ощутили потребность в ясном и четком законодательстве, которое было бы удобно в применении для государственных чиновников и понятно населению [2, с. 144].

До XVIII в. юриспруденция в России была уделом практикующих юристов-стряпчих, знания которых сводились к канцелярской выучке¹ [5], правовые документы носили казуистичный характер, были громоздкими и составлялись на основании материалов судебной практики², а немногочисленные труды, касающиеся правовых вопросов, основывались на житейской и религиоз-

¹ Г.С. Фельдштейн, указывает, что в Киевской школе в XVI в. уже преподавалось право, но вместе с законом божественным и юриспруденция еще не изучалась как самостоятельная наука.

² Даже Соборное Уложение 1649 г., которое по уровню юридической техники заметно отличается от ранее издаваемых правовых актов, не носит научного систематического характера, поскольку главы и статьи в нем размещены только исходя из последовательности применения норм на практике. См.: Фельдштейн Г.С. Указ. соч.